

SOLIQ TO‘LASHDAN QOCHISH VA UNING IJTIMOIIY-IQTISODIY OQIBATLARINING NAZARIY ASOSLARI TAHLILI

Axmedov Feruz Baxodirovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya:

Mazkur maqolada respublikamizda so‘ngi yillarda mamlakatda soliq va moliya sohalarida tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda biznes doiralarning ishonchini yanada mustahkamlashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar yoritilgan. Shu bilan birga, iqtisodiyotda yashirin aylanma savdo va umumiy ovqatlanish, avtotransportda tashish, uy-joy qurilishi va ta‘mirlash, turarjoy xizmatlarini ko‘rsatish kabi sohalar o‘rganilib, xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo‘llash bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: soliq tushumlari, tahlika-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, ilg‘or axborot- kommunikasiya texnologiyalari, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

Kirish:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev, “moliya-xo‘jalik faoliyatini tekshirishga nisbatan e‘lon qilingan moratoriyning muddati tugagani, lekin, bu yana eski usulda yoppasiga tekshir-tekshirlarni boshlab yuborish mumkin degani emasligi, 2020 yilning birinchi choragida, ilg‘or tajribalar asosida, barcha darajadagi nazorat qiluvchi idoralarda yangi zamonaviy intizim joriy etilishi shartligini qayd etdilar.¹” Bugungi kunda xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurash dunyoning ko‘plab mamlakatlarida dolzarb muammolardan biri sifatida saqlanib qolmoqda. Shu bilan bir qatorda, O‘zbekiston Respublikasi milliy iqtisodiyotida ham xufiyona iqtisodiyotning ko‘lami yuqori darajada saqlanib qolmoqda.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://president.uz/uz/lists/view/3324>(Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis in 2020 25 January)

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Jamiyatning iqtisodiy bo'g'inining bir maromda borishini ta'minlash davlat hokimiyati tomonidan yuridik va jismoniy shaxslarga jamiyat manfaatlaridan kelib chiqib, ular zimmasiga bir qator majburiyatlar yuklatiladi. Bu majburiyatlar huquqiy, ma'naviy-axloqiy, huquqiy va iqtisodiy shakllarda bo'lib, iqtisodiy majburiyatlar sirasiga noqonuniy pul birliklarini ishlab chiqmaslik, noqonuniy boshqa faoliyat bilan shug'ullanmaslik, erkin tadbirkorlik faoliyatini ochiq shaklda va davlat ro'yxatidan o'tgan holda amalga oshirish, umumjamiyat manfaatlarini uchun qonuniy va majburiy tartibda joriy qilingan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni soliqqa tortishning adolatlilik tamoyilidan kelib chiqib o'z vaqtida davlat byudjeti va boshqa fondlarga to'lab borish kabi iqtisodiy-huquqiy majburiyatlardan iborat bo'ladi. Aksariyat davlatlar bu kabi majburiyatlar ularning bosh qomusi-Konstitutsiyasida muhralanib ham qo'yishadi. O'zbekiston Respublikasida esa uning Konstitutsiyasining 51-moddasida quyidagi mazmunda "Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'implarni to'lashga majburdirlar"². O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksining Majburiylik prinsipi deb nomlangan 8 moddasida esa, "har bir shaxs ushbu Kodeksda belgilangan soliqlar va unda nazarda tutilgan yig'implarni to'lashi shart. Hech kimga soliqlar va yig'implarning barcha alomatlariga ega bo'lgan, biroq ushbu Kodeksda nazarda tutilmagan yoxud uning normalari buzilgan holda belgilangan soliqlar va yig'implarni to'lash majburiyati yuklatilishi mumkin emas"³ deb belgilab qo'yilgan bo'lib, unda yuridik va jismoniy shaxslarga Konstitutsiyada yuklatilgan iqtisodiy-moliyaviy majburiyatlarning mantiqiy davomi sifatida bu kabi majburiyatlarni og'irlashtiruvchi holatlarga olib kelmaslikning ma'lum bir chegarasi ham belgilab qo'yilgan. Bunday cheklovlar sifatida soliq Kodeksining 10-moddasida "Fuqarolarning o'z konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirishiga to'sqinlik qiladigan soliqlarni belgilashga yo'l qo'yilmaydi" mazmunidagi soliq to'lovchilarning manfaatlarini himoyalovchi normalar ham kiritilganki, soliq to'lovchilarga yuklatilgan moliyaviy majburiyatlar adolatlilik prinsiplaridan chiqib ketib, jamiyatga, ayniqsa davlat byudjetiga iqtisodiy zarar kelishining oldini olishga erishish asosiy maqsad qilib olingan.

O'zbekiston Respublikasi yuridik va jismoniy shaxslariga, shuningdek, muddatli norezidentlariga soliqlarni to'lash va u bilan bog'liq moliyaviy-iqtisodiy

² Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддаси. <https://constitution.uz/uz/clause/index>

³ Ўзбекистон Республикасининг янги тахридаги Солиқ кодекси. 7-моддаси. lex.uz.

yuklatilgan. Ushbu moliyaviy majburiyatlarni ular tomonidan belgilangan tartibda bajarmaslik albatta, moliyaviy-huquqiy munosabatlarni keltirib chiqaradi. Bajarmaslik holatining yuzaga kelishi esa, uni talqin qilishning bir necha turlari paydo bo‘lishiga olib kelinadi. Iqtisodiy adabiyotlarda bu tushunchalarni “**soliqdan qochish**”, “**soliqdan bo‘yin tovlash**”, “**soliqqa oid huquqbuzarlik**”, “**moliyaviy qonunbuzilishlar**”, “**soliqqa oid xatoliklar**” va shu kabi maxsus iqtisodiy kategoriya va tushunchalar bilan izohlanadi.

Bundan tashqari soliqlarni rejalashtirish va soliqlarni maqbullashtirish (optimallashtirish) degan jarayonlar ham borki, ularni ham ayrim hollarda soliqlarni to‘lamaslik holati deb tushuntirishlar ham uchraydi (bu haqda keyingi paragrafda to‘xtalib o‘tiladi), mazmunan olib qaralgan soliqlarni maqbullashtirish soliq to‘lovchining iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy normalarga asoslanib qanchalik soliqdan kamroq to‘lsha imkoniyatidan foydalanish hisoblanadi. Bunda davlat byudjeti manfaatlarini inkor qilmagan holda soliq to‘lovchining o‘z manfaatlarining ustunlik tamoyilidan kelib chiqib, alohida moliyaviy siyosatning ishlab chiqilishidir. Shu jihatdan olganda soliqdan qochish va uni to‘lamaslikning turli xil ko‘rinishlari soliqqa oid huquqiy munosabatlarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Albatta, bu yerda soliqqa oid huquqiy munosabatlar deyilganda soliqlarni to‘lamaslik bilan bog‘liq holatlar uchun javobgarlik choralari ogohlantirish va huquqiy masalhatlar berish bilan bog‘liq targ‘ibot ishlari ham tushuniladiki, ammo, moliyaviy, ma‘muriy va jinoiy javobgarlik choralari soliqqa oid huquqbuzarlikdan kelib chiqib qo‘llaniladi.

Agar, iqtisodiy, huquqiy va mantiqiy yondoshiladigan bo‘lsa, “soliqdan qochish”, “soliqdan bo‘yin tovlash”, “soliqqa oid huquqbuzarlik”, “moliyaviy qonunbuzilishlar”, “soliqqa oid xatoliklar”ning zamirida bir necha omillar mavjud bo‘ladi. Bularning bosh omili iqtisodiy egoizm psixologik holatdir. Biz buni quyidagi rasm orqali tushuntirishga harakat qilamiz.

Xulosa va takliflar.

1. Yuridik shaxslar bilan jismoniy shaxslar o‘rtasida predmeti ishlar bajarishdan iborat bo‘lgan, tuzilgan fuqarolik-huquqiy tusdagi shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga amalga oshirilgan to‘lovlarga ishlatilgan materiallar narxi ham qo‘shilgan bo‘lsa, ushbu JShni tadbirkorlik faoliyati davlat ro‘yhatidan o‘tkazilganligini va tegishli soliqlar hisoblanishini tekshirish.

2. Davlat soliq qo‘mitasi va O‘zbekiston Respublikasi Tovar xom-ashyo birjasi o‘rtasida har bir birja savdolari yakunlari yuzasidan onlayn ravishda ma‘lumot almashinish tizimini yo‘lga qo‘yish.

3. Faoliyat ko‘rsatmayotgan yoki elektron hisobvaraqa-faktura tizimidan foydalanilmayotgan hamda onlayn nazorat-kassa mashinalari bilan jihozlanmagan tadbirkorlik sub‘ektlarini hamda yakka tartibdagi tadbirkorlarni birja savdolarida ishtirokini cheklash mexanizmini joriy etish.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. Normurzaev , U. (2022). Xukumatimiz tomonidan soliq ma‘murchiligi bo‘yicha 2018-2022 yillarda amalga oshirilgan soliq islohotlari natijalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 10(5), 325–330. https://doi.org/10.55439/EIT/vol10_iss5/a35
2. Normurzaev U. (2021). Analiz effektivnosti nalogovyx lgot i preferensiy v podderjke opredelennyx sektorov s selyu dalneyshego povysheniya investitsionnoy privlekatelnosti v Uzbekistane. Ekonomika i obrazovanie, (6), 82–86. izvlecheno ot <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/285>
3. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.

